

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З ЕТНОКУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто питання етимології фразеологічних одиниць німецької мови. Встановлено, що фразеологізми німецької мови є окремими випадками перекладу на рівні словосполучення або речення. Визначено, що національний колорит проявляється у фразеологізмах німецької мови з етнокультурним компонентом та особливої уваги заслуговує аналогічний аналіз українських відповідників цих фразеологізмів німецької мови з метою розширити сферу пошуку перекладацьких відповідників.

Ключові слова: фразеологізми німецької мови, етнокультурний компонент, національний колорит, перекладацькі відповідники.

В статье рассматривается вопрос этимологии фразеологических единиц немецкого языка. Установлено, что фразеологизмы немецкого языка являются отдельными случаями перевода на уровне словосочетания или предложения. Определено, что национальный колорит проявляется в фразеологизмах немецкого языка с этнокультурным компонентом и особенно внимания заслуживает аналогичный анализ украинских соответствий этих фразеологизмов немецкого языка с целью расширить сферу поиска переводческих соответствий.

Ключевые слова: фразеологизмы немецкого языка, этнокультурный компонент, национальный колорит, переводческие соответствия.

The article deals with the etymology of German language phraseologisms is discussed. The phraseologisms with ethno-cultural component have national colour and Ukrainian equivalents of these German language phraseologisms must be analyzed with the purpose to extend the sphere of search their translation analogies.

Key words: German language phraseologisms, ethno-cultural component, national colour, translation analogies.

На сучасному етапі стрімкого розвитку людського суспільства та новітніх інформаційних технологій, коли посилюється активність контактів між представниками різних культур, зростає роль перекладу, як особливого виду мовленнєвої діяльності. Якщо мовне і культурне розмаїття сьогодні визнане як багатство людської цивілізації, то саме переклад працює на його збереження.

Стійкі словесні комплекси привертали увагу дослідників з давніх-давен. Визначною працею для першої половини ХХ століття є «Німецька фразеологія» Ф. Зайлера [21]. Науковець одним із перших зробив спробу диференціювати стійкі сполуки слів. Він виділяє в окремі групи прислів'я, приказки, афоризми, крилаті слова, парні сполуки слів. Важливим є те, що окремі положення та висновки цієї праці не втратили актуальності сьогодні. Фразеологія перебуває у процесі постійного розвитку, чим викликає інтерес у вчених. Ш. Баллі

[2] в своїй роботі «Французька стилістика» наголошував на тому, що суть фразеологізму полягає в його незвичайності. Його вчення розвинув В.В. Виноградов [4]. З появою його робіт фразеологія виділилася в самостійну дисципліну. Тому, спершу надзвичайно велику увагу дослідники (наприклад, М.М. Копиленко [7], І.І. Чернишова [14] та інші) приділяли класифікації фразеологізмів, що призвело до виникнення численних класифікацій та дискусій навколо цього питання. Широкого визнання у вітчизняному й світовому мовознавстві здобула семантична класифікація фразеологізмів, опрацьована В.В. Виноградовим, в основу його фразеологічної теорії покладено ступінь видозміни значення слова у різних синтаксичних і стилістичних умовах фразоутворення. Фразеологічні зрощення або ідіоми є абсолютно неподільними, нерозкладні словосполучення, значення яких не залежить від їх лексичного складу. Прикладами таких словосполук в німецькій мові є вирази *einen Korb bekommen* «дістати відмову при сватанні»; та в українській – *дати гарбуза*.

Набагато більше уваги етимології фразеологізмів приділяли німецькі германісти (Ф. Ключе [17] та інші). До етимології німецьких фразеологізмів звертаються і германісти в інших країнах, наприклад, Р.Р. Аллаярова [1], С.Н. Денисенко [5]. Але всі ці дослідження проводилися на матеріалі однієї мови. Проте сучасні перекладознавці (наприклад, Г. Ганзен [18: 341], М. Снелл-Хорнбі [22: 38] та Г. Вітте [23: 345]) наголошують на необхідності «культурної компетентності» (Kulturkompetenz) перекладача. Причому Р. Реш підкреслює важливість не лише обізнаності з культурою країни, де функціонує вихідна мова, а й з культурою свого народу [20: 344], а також важливість «міжкультурної компетентності» (Kompetenz-zwischen-Kulturen). Під «міжкультурною компетентністю» Г. Вітте розуміє уміння перекладача оцінити, як культури сприймають своє місце по відношенню до іншої культури, що вони знають про іншу культуру, а також їх уявлення про те, як вони сприймаються іншою культурою [23: 347]. Така компетентність набуває особливого значення при перекладі національно забарвлених мовних одиниць. При перекладі слід зважати не лише на семантичну та стилістичну співвіднесеність мовної одиниці та її еквівалента, а й на те, які культурні ситуації лежать в основі цих одиниць і наскільки вони співвідносяться.

Культурні відмінності часто стають проблемою при перекладі метафор, оскільки певні метафори викликають різні асоціації, або джерело походження метафори вихідної мови не відіграє ніякої ролі в соціокультурі громади мови перекладу. Порівняльні дослідження однотипних фразеологічних розрядів чи мікросистем дозволяють виявити міру міжмовної еквівалентності та особливості концептуалізації світу в різних не близькоспоріднених мовах. Але порівняльна фразеологія як лінгвістична дисципліна, зокрема порівняльні дослідження німецької та української фразеології, перебувають зараз на початковому етапі. З огляду на це, дослідження етимології німецьких фразеологізмів та їх українських відповідників та виявлення закономірностей впливу етимології на можливості використання фразеологічних відповідників набуває актуальності при перекладі. При перекладі фразеологізмів німецької мови найбільший інтерес викликає проблема перекладності фразеологізмів та їх способи перекладу. Як стверджує Х. Норд, перекладознавство керується лінгвістичним розумінням поняття «фразеологізм», не додаючи до пояснення цього феномена нічого власного [19: 144].

Як правило, до одиниць перекладу відносять морфеми, слова, словосполучення, речення, текст. Щодо віднесення фразеологізмів до одиниць перекладу одностайної думки

серед лінгвістів не існує. Так, Л.С. Бархударов вважає, що переклад можливий на рівні фонем (для писемної мови – графем), морфем, слів, словосполучень, речень, тексту [3: 175]. Фразеологізми є окремими випадками перекладу на рівні словосполучення або речення, якщо в мові перекладу відсутні абсолютно тотожні еквіваленти для даної фразеологічної одиниці, та на рівні слів, якщо такі еквіваленти наявні. М.Л. Шадрін вказує на суперечливість такого підходу: 1) коли фразеологічна одиниця виявляється найменшою одиницею мови в тексті мовою оригіналу, яка має відповідник в тексті мовою перекладу, то фразеологізм є одиницею перекладу; 2) оскільки одиницею перекладу може бути лише одиниця якогось мовного рівня, а фразеологічний рівень у прийнятому автором наборі рівнів мовної ієрархії відсутній, то фразеологічний зворот взагалі не може претендувати на статус одиниці перекладу [15: 19].

Дослівне відтворення фразеологічних одиниць (далі – ФО) можливе, як правило, тоді, коли в мові перекладу є абсолютний фразеологічний еквівалент, покомпонентний переклад допускається інколи для збереження колориту тексту оригіналу, але і в цьому випадку фразеологізм сприймається як єдине ціле. Що стосується структурно-граматичних критеріїв, то вони взагалі не можуть бути визначальними для віднесення фразеологізмів до одиниць перекладу, оскільки один і той самий фразеологізм може виступати і у формі словосполучення, і у формі речення.

О.В. Кунін виділяє серед мовних рівнів фразеологічний [8: 29]. М.Л. Шадрін при цьому зауважує, що при оказіональному вживанні може актуалізуватися один з компонентів. Отже, на його думку, потрібна одночасна передача як на рівні звороту в цілому, так і на рівні слів-компонентів або передача семантичної двоплановості всього звороту. А виділення фразеологізмів як мовного рівня ще не забезпечує їм права називатися одиницями перекладу [15: 21]. О.Д. Швейцер взагалі вважає, що саме поняття «одиниця перекладу» є протиріччям в термінах перш за все тому, що будь-яка одиниця – це постійна величина, тоді як так звана «одиниця перекладу за визначенням є одиницею змінною» [16: 71]. Він також звертається до мовних рівнів, зауважуючи крім того, що значна кількість слів багатозначна, і багатозначність знімається лише в контексті, а отже, переклад окремих слів неможливий. Л.К. Латишев, навпаки, вважає, що «варіювання величини одиниці перекладу є ефективним перекладацьким прийомом» [9: 171]. На нашу думку, суперечки з приводу визначення одиниці перекладу виникли у зв'язку з орієнтацією на рівні мовної ієрархії. Л.С. Бархударов, виділяючи рівні мовної ієрархії, наголошував, що «для теорії перекладу приналежність аналізованих одиниць до певного рівня чи аспекту мовної системи не відіграє абсолютно ніякої ролі» [3: 27]. Оскільки різні мови по-різному «членують» дійсність, не завжди можна знайти відповідники, які належать до того самого рівня, що і вихідна одиниця. Нагальним завданням теорії перекладу є розмежування форми мовного явища, з одного боку, та його смислової та стилістичної функції, з іншого. Перша може бути настільки специфічною для даної мови, що її відтворення взагалі виявиться неможливим при перекладі, але важлива вона не сама по собі, а тільки як носій певної функції, саме остання і є головною при перекладі і дуже часто піддається відтворенню за допомогою формально відмінних засобів іншої мови.

Переклад має свої, відмінні від лінгвістичних, цілі. Тому Л.К. Латишев наголошує: «Одиниці перекладу – це операційні одиниці, тобто одиниці, якими реально оперує пе-

рекладач, згідно з якими він підбирає перекладацькі еквіваленти» [9: 170]. Такої самої думки дотримується М.Л. Шадрін, який пропонує визначати одиницю перекладу як одиницю суто перекладацьку [15: 18]. Фразеологізм, крім конотативної, виконує також експресивну функцію, в деяких випадках він може виконувати поетичну функцію. Тому його слід сприймати як цілісну одиницю, вплетену в загальний контекст. Р.П. Зорівчак підкреслює, що «під час перекладу інколи вирішальна роль належить не формальній заміні елементів оригіналу – фразеологізм на фразеологізм – а відтворенню денотативного змісту, експресивно-емоційної тональності першотвору та інших естетичних функцій, що їх виконує фразеологізм в авторському задумі» [6: 108].

Отже, можна дійти висновку, що фразеологізм є одиницею перекладу і перекладається як єдине ціле з урахуванням актуалізованих у тексті оригіналу конотативних та експресивно-емоційних нашарувань, незалежно від наявності або відсутності абсолютних фразеологічних еквівалентів у мові перекладу.

Мова є відображенням свідомості та життєвого досвіду народу. Різні народи по-різному інтерпретують дійсність, одні й ті самі явища і характеристики, виділяють суттєві саме для цього народу елементи. Це призводить до того, що мови відрізняються одна від одної не лише граматикою, а й національно-культурною специфікою членування світу. Але складна природа людської мови зумовлює єдність відмінностей мовних культур та мовних картин світу. Відмінність мов не означає відмінності відображення дійсності. Різні мови – різне вираження думок, але мислення єдине, закони мислення однакові. Дослідники зазначають, що тільки еталонне і стереотипне в досвіді народу пов'язане з його культурними традиціями і, тим самим, є загальнозрозумілим для носіїв мови, може бути основою мовного знака: мова зберігає і передає з покоління у покоління лише ті фразеологізми, що прямо або опосередковано співвідносяться з еталонами, стереотипами й міфологемами національної культури, як матеріальної, так і духовної [11: 47]. Спираючись на теорію народно-етимологічного переосмислення німецьких фразеологізмів, вивченням якої займається на сучасному етапі С.М. Солдатова [12], можна визначити, що у генетичному аспекті народно-етимологічні ФО зв'язані з повсякденним життям, повір'ями, звичаями людей, відображають суспільно-економічне, виробниче та культурне життя. На думку дослідниці, функціонально-семантичною особливістю запозичених народно-етимологічних ФО є те, що вони слугують у текстах додатковими експресивно-номінативними засобами. Отже, головною умовою народно-етимологічного переосмислення ФО є осмислення, мотивація нових мовних одиниць шляхом асоціацій із вже відомими одиницями мови. Така мотивація спрямована на пошуки внутрішньої форми та представляється логічною й закономірною для носіїв мови.

О.І. Чердніченко зазначає, що ФО німецької мови, будучи яскравим фрагментом національної культури, є особливо цікавими в плані відтворення їх при перекладі. Але встановлення фразеологічних відповідників на рівні мовних систем, на справедливу думку дослідника, не вирішує повністю проблему перекладу. Він наголошує, що з одного боку, не всі ФО мають фразеологічний відповідник у мові перекладу. З іншого боку, словниковий рівень не вичерпує інформаційний об'єм тексту як єдиного цілого [13: 486]. В контексті фразеологізми німецької мови вступають у різні системні зв'язки. Важливу роль відіграють не лише конотативне значення та стилістичне забарвлення

фразеологізмів, а й стилістичне забарвлення та побудова всього тексту, а інколи і денотативно-предметне значення фразеологізмів, в деяких випадках актуалізується лише окремий компонент фразеологізму або фразеологічна одиниця виконує поетичну функцію. По-різному простежується зв'язок ФО з національною культурою. Одні з них мають образ прозорий і зв'язок з первинним образом досить чіткий, у інших образ стерся і зв'язок з національною культурою не простежується. Підбираючи відповідник, слід бути надзвичайно обережним, адже відповідники також мають зв'язок з національною культурою мови перекладу. Подані у словнику відповідники, що повністю збігаються за значенням, стилістичним та експресивно-емоційним забарвленням, можуть бути абсолютно непридатними для перекладу.

Особливо яскраво національний колорит проявляється у ФО німецької мови з етнокультурним компонентом. Як зазначає Н.В. Любчук, етнокультурний компонент відображає різні аспекти культури як національної, так і субкультур та вбирає елементи культур інших народів [10: 32]. Семантична структура ФО з етнокультурним компонентом складна і включає денотативний (предметно-логічний), граматичний та конотативний компоненти. Конотативний компонент, маючи складну структуру, включає функціонально-стилістичний, емотивно-оцінний, мотиваційний та культурологічний підкомпоненти. Знання семантики фразеологізмів з етнокультурним компонентом дає змогу відтворити внутрішню форму фраземи, краще зрозуміти шлях створення образу, на основі якого відбулося переосмислення генетичного прототипу фразеологізму у стійку відтворювану мовну одиницю, зазирнути через нього до світу національної культури та ознайомитися з фрагментами етнічної культури.

В порівняльних дослідженнях відомий також метод перекладу, який полягає в тому, що аналізуються дві пари паралельних текстів: оригінал іноземною мовою та його переклад рідною мовою та оригінал рідною мовою і його переклад іноземною мовою, при цьому встановлюються структурні відповідники. Але в тексті або мовленнєвій ситуації фразеологізм не виступає як окрема, відірвана від контексту одиниця; він пов'язаний з іншими одиницями і вживається для реалізації певного наміру автора або мовця. Тому слід враховувати всі чинники, які вплинули на вибір саме цієї ФО у тексті оригіналу. Крім того, ФО з етнокультурним компонентом, з одного боку, самі мають національне забарвлення, а з іншого боку, можуть мати національно забарвлені еквіваленти, що також ускладнює переклад. Тому відтворення етнокультурного семантичного компоненту ФО зберігає національний колорит оригіналу, але іноді це може затемнювати перенесений сенс і перешкоджати досягненню еквівалентності.

Національна забарвленість ФО з етнокультурним компонентом та ймовірність наявності у них національно забарвлених відповідників зумовлюють необхідність проникнення за значення знаків та використання позамовної інформації, для чого здійснюється інтерпретація тексту. Між тим, перекладач має бути посередником не лише між мовами, а й між культурами. Він має знати і враховувати як особливості культурного середовища, в якому функціонує оригінал, так і те, для якого культурного середовища створюється переклад. Аналіз співвідношення типологічних зв'язків та національно-культурного підґрунтя фразеологічних відповідників та аналіз функціонування ФО в конкретному контексті дозволить виробити пропозиції щодо способів перекладу ФО з етнокультурним

компонентом. Підбираючи достатньо експресивні еквіваленти до ФО з етнокультурним компонентом, нейтралізується лінгвоетнічний бар'єр, що надає носіям мови оригіналу та мови перекладу рівні можливості сприйняття та інтерпретації повідомлення.

Таким чином, всебічний аналіз фразеологізмів німецької мови, включаючи не лише конотації та стилістичні особливості, а й етимологію, синонімічні та антонімічні зв'язки, а також аналогічний аналіз українських відповідників цих ФО дав би можливість розширити сферу пошуку перекладацьких відповідників та розробити певні критерії для такого пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аллаярва Р. Р. Национально-специфические элементы семантики устойчивых словесных комплексов современного немецкого языка: : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Р. Р. Аллаярва. – М., 1987. – 27 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика / Балли Ш. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Бархударов Л. С. – Москва : Изд. “Международные отношения”, 1975. – 238 с.
4. Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / В. В. Виноградов // Лексикология и лексикография : избр. тр. – М. : Наука, 1977. – С. 118–139.
5. Денисенко С. Н. Фразеобразование в немецком языке (фразеологическая деривация как системный фактор фразеобразования) / Денисенко С. Н. – Львов : Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1988. – 197 с.
6. Зорівчак Р. П. Принципи підходу до фразеологічної одиниці в перекладознавчих дослідженнях / Р. П. Зорівчак // Теорія і практика перекладу. – Київ : Вид-во при Київ. держ. ун-ті видавнич. об'єднання “Вища школа”, 1979. – Вип. 1. – С. 108–122.
7. Копыленко М. М. Об объеме и методах фразеологии как научной дисциплины / М. М. Копыленко // Вопросы фразеологии. – Ташкент : Наука, 1965. – С. 53–62.
8. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / Кунин А. В. – Москва : Высшая школа, 1986. – 336 с.
9. Латышев Л. К. Курс перевода (эквивалентность перевода и способы ее достижения) / Латышев Л. К. – Москва, 1981. – 247 с.
10. Любчук Н. В. Німецькі фразеологізми з етнокультурним компонентом та проблеми їх відтворення при перекладі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Любчук Наталія Володимірівна. – К., 2004. – 298с.
11. Остапович О. Я. Фразеологізовані образи-символи з країнознавчою семантикою у мовних взаємовпливах Австрії й України / О. Я. Остапович // Мовознавство. – К., 1996. – № 6. – С. 46–49.
12. Солдатова С. Н. Народно-этимологическое переосмысление фразеологизмов и его роль в обогащении фразеологического состава современного немецкого языка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / С. Н. Солдатова. – К., 1988. – 24 с.

13. Чередниченко О. І. Міжкультурні аспекти перекладу / О. І. Чередниченко // Мовні і концептуальні картини світу : Збірка наук. праць. Спец. Випуск : Мови, культури, переклад у контексті європейського співробітництва : Міжнародна конференція. Доповіді. – 2001. – С. 485–489.
14. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка / Чернышева И. И. – М. : Высшая школа, 1970. – 200 с.
15. Шадрин Н. Л. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика / Шадрин Н. Л. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – 221 с.
16. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика / Швейцер А. Д. – Москва : Военное изд-во Министерства обороны СССР, 1973. – 280 с.
17. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – 21. Auflage. / [F. Kluge]. – Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1975. – 915 S.
18. Hansen G. Die Rolle der fremdsprachlichen Kompetenz / G. Hansen // Handbuch Translation. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 1998. – S. 341–343.
19. Nord Ch. Das Verhältnis des Zieltexes zum Ausgangstext / Ch. Nord // Handbuch Translation. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 1998. – S. 141–144.
20. Resch R. Die Rolle der muttersprachlichen Kompetenz / R. Resch // Handbuch Translation. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 1998. – S. 343–345.
21. Seiler F. Deutsche Sprichwörterkunde / Seiler F. – München : Vogelverlag, 1922. – 421 S.
22. Snell-Hornby M. Translation (Übersetzen/Dolmetschen) / M. Snell-Hornby // Translationswissenschaft // Handbuch Translation. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 1998. – S. 37–38.
23. Witte H. Die Rolle der Kulturkompetenz / H. Witte // Handbuch Translation. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 1998. – S. 345–348.

УДК 811.111'37

Волченко О.М., Лоценова І.Ф.
(Миколаїв, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ВТОРИННОЇ ПРЕДИКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

В статті досліджуються засоби передачі англійських конструкцій з безособовими формами дієслова, які є безеквівалентними для української мови.

Ключові слова: *безособові форми дієслова, інфінітив, герундій, дієприкметник, вторинна предикація, засоби перекладу.*

В статье исследуются средства передачи английских конструкций с безличными формами глагола, которые являются безэквивалентными для украинского языка.

© Волченко О.М., Лоценова І.Ф., 2013